

LITERATURE OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

- Körte, M. – Elshage, Y. – Thurn, N. (et al.): Anti-Semitism in literature? Elements of discourse in Richard Wagner's "Ring" Tetralogy, Thomas Mann's "Buddenbrooks" and Max Frisch's "Andorra" with counter examples (Sándor Komáromi)..... 190

LANGUAGE USE OF MINORITIES

- Márku A. – Hires-László, K. (ed.): Language education, bilingualism, linguistic landscape. Studies from the Researches of Antal Hodinka Linguistic Research Centre (Beáta Fábián) 197

MINORITY CULTURE

- Orság, P.: Reality, Propaganda and Myth. The Editorial Activities of Czechoslovakian Refugees in the West from 1968 to 1989 (Éva Császári) 203

MINORITY POLICY

- Borbély I.: Is there life after autonomy? (Noémi Gyantár) 207

HISTORY OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

- Wenninger, F.: "Hapsburg Trojan Horses" and "Hapsburg Agents" – The Day of the Proclamation of the Republic in the Remembrance of the Austrian Second Republic (Sándor Komáromi) 214
- Richter, K.: The Democratic Beginnings of the New Lithuania in 1918–19 (Sándor Komáromi)..... 217
- Tairova-Yakovleva, T.: The role of the religious factor and Patriarch Nikon in the unification of Ukraine and Muscovy (Judit Pethő-Szirmai) 221
- Borisenok, E.: The Ukrainization of Public Administration in Soviet Ukraine in the 1920s-30s (András Zoltán) 226

- RESUME 230

KISEBBSÉGI NYELVI JOGOK
A GYAKORLATBAN

Cserniczkó István – Tóth Enikő

Az ukrán nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásának egy területe: az ügyintézés nyelve a helyi önkormányzatokban

Amióta 2012. augusztus 10-én megjelent a *Голос України* [Ukrajna Hangja] című hivatalos lapban, és ezzel hatályba lépett az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) által 2012. július 3-án megszavazott, hivatalosan „*Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól*” címet viselő jogszabály,¹ folyamatos a vita arról, alkalmazzák-e a mindennapokban a közbeszédben csak nyelvtörvényként emlegetett dokumentumot, illetve arról, hozott-e bármi újat a nyelvi jogok terén az előző

¹ Закон України „Про засади державної мовної політики” Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>; letöltés ideje: 2015.02.09. Magyarul közli: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István – Ferenc Viktória: *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014; Fedinec Csilla – Cserniczkó István: *Nyelvtörvény Saga* Ukrajnában: a lezáratlan 2012-es fejezet. *Kisebbségkutatás* 2012/3: 568–588.

nyelvtörvényhez képest. Az ukrainai országos,² a kárpátaljai magyar,³ illetve a magyarországi sajtó⁴ hasábjain egyaránt sokszor vetődött fel: a nyelvtörvényt nem hajtják végre.⁵ Egy 2010-ben, illetve 2015-ben azonos szempontok és módszertan alapján elvégzett adatfelvétel segítségével lehetőségünk nyílik arra, hogy a magyar nyelv hivatalokban történő használatának vonatkozásában (legalább részben) választ keressünk a felvetett kérdésekre.

² Lásd például: Колесніченко бідкається про невиконання мовного закону, а Фаріон побачила плюси в його „писанині” Letöltés helye: <http://tsn.ua/politika/kolesnichenko-bidkayetsya-pro-nevikonannya-movnogo-zakonu-a-farion-pobachila-plyusi-v-yogo-pisanini-297028.html>; letöltés ideje: 2015.02.09; Колесніченко двічі скаржився Пшонці на Азарова через невиконання „мовного закону” Letöltés helye: <http://dt.ua/UKRAINE/kolesnichenko-dvichi-skarzhivysya-pshonci-na-azarova-cherez-nevikonannya-movnogo-zakonu.html>; letöltés ideje: 2015.02.09. Мовний закон і його втілення: грошей не було і немає. Letöltés helye: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/01/18/6981713/>; letöltés ideje: 2015.02.09. За невиконання мовного закону регіонал обіцяє кримінал. Letöltés helye: <http://www.volynpost.com/news/7956-za-nevykonannya-movnogo-zakonu-regional-obiciaie-kryminal>; letöltés ideje: 2015.02.09. Грошей для виконання нікчемного „мовного” закону немає – відповів Апарат ВРУ Ірині Фаріон. Letöltés helye: <http://www.svoboda.org.ua/dopys/dopys/036373/>; letöltés ideje: 2015.02.09.

³ Követelnünk kell a nyelvtörvény végrehajtását! Ülészett a KMKSZ választmánya. Letöltés helye: <http://www.karpataljalap.net/?q=2013/03/15/kovetelnunk-kell-nyelvtorveny-vegrehajtasat>; letöltés ideje: 2015.02.09. Beregszászi járási tanácsülés élénk vitákkal. Letöltés helye: <http://www.karpataljalap.net/?q=2014/09/25/beregszaszi-jarasi-tanacsules-elenk-vitakkal>; letöltés ideje: 2015.02.09. Gajdost a nyelvtörvény elszakasztásáért dicsérik az ukrán nacionalisták. Letöltés helye: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir535.html>; letöltés ideje: 2015.02.09.

⁴ Tartsák be az ukrán nyelvtörvényt! Letöltés helye: <http://www.nyest.hu/hirek/tartsak-be-az-ukran-nyelvtorvenyt>; letöltés ideje: 2015.02.09. A gyakorlatban nincs jelentősége az ukrán nyelvtörvény visszavonásának. Letöltés helye: <http://444.hu/2014/02/24/a-gyakorlatban-nincs-jelentosege-az-ukran-nyelvtorveny-visszavonasanak/>; letöltés ideje: 2015.02.09. „A nyelvtörvény egy nagy átverés volt.” Letöltés helye: <http://www.kronika.ro/kulfold/aa-nyelvtorveny-egy-nagy-atveres-volta>; letöltés ideje: 2015.02.09.

⁵ Egyébként már az 1989-es nyelvtörvény kapcsán is rendre felvetődött: nem hajtják végre teljes mértékben. Lásd pl. Шемшученко Юрій – Горбатенко Володимир: Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Oleksandr Majboroda et al. (eds.): *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 169.

A magyar nyelv hivatali használatának jogi háttere 2010-ben

A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának* ajánlásai közül Ukrajna a 10. cikk (közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek) 2. pontjának a, c, d, e, f és g alpontjait, valamint a 4. pont c alpontjának alkalmazását vállalta a 2003-ban elfogadott ratifikációs törvényben.⁶ Eszerint az állam engedélyezi a kisebbségi nyelvek⁷ használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban, valamint lehetővé teszi, hogy ezen testületek határozataikat a kisebbségi nyelveken is közzétegyék, illetve a közgyűlési vitában ezeket a nyelveket is használják (ami azonban nem zárja ki az államnyelv használatát). Ígéretet tesz arra is Ukrajna, hogy lehetőség szerint a kisebbségi nyelveket ismerő köztisztviselőket nevez ki.

Az Ukrajna által szintén ratifikált⁸ *a nemzeti kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény* 10. cikk 2. pontja, akárcsak az egész dokumentum, meglehetősen homályosan, számos kikaput hagyva fogalmaz a kisebbségek nyelvi jogait illetően: „A nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan, vagy jelentős számban lakott területeken, amennyiben azok a személyek úgy kívánják, vagy az ilyen kívánság megfelel a valóságos szükségnek, a Felek erőfeszítéseket tesznek arra, hogy biztosítsák – lehetőség szerint – e személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket.” Az ukrán törvények ennél konkrétan fogalmaznak.

⁶ Закон України про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>; letöltés ideje: 2015.02.09. Elemzésére lásd például: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás* 2007/2: 251–261.; Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2013, 266–279.

⁷ Az ukrainai jogalkotás szerint ez a nemzeti kisebbségek nyelveként értelmezendő.

⁸ Закон України „Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80>; letöltés ideje: 2015.04.01.

A még Ukrajna függetlenné válása előtt, 1989-ben elfogadott nyelv-törvény⁹ 5. cikkelye értelmében az állampolgároknak jogában állt, hogy az állami, társadalmi szervezetekhez, vállalatokhoz, stb. ukrán nyelven vagy e szervezeteknél használatos más nyelven, orosz nyelven, vagy a felek számára elfogadható egyéb nyelven forduljon. Az 5. cikk szerint felelősségre vonható volt az a tisztségviselő, aki a nyelvtudás hiányára hivatkozva megtagadta egy nemzetiségi nyelven írt beadvány átvételét.

Az 1989-es nyelvtörvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek (megyei, járási és települési önkormányzatok) területén lehetőséget biztosított a nemzetiségi nyelvek használatára az ukránnal egyenrangúan és párhuzamosan az állami és pártszervek, a vállalatok, intézmények működésében (3. cikkely). A 6. cikk szerint az állami hivatalnokoknak az ilyen közigazgatási egységek területén el kell sajátítaniuk a regionális többség nyelvét, mégpedig olyan mértékben, mely lehetővé teszi a hivatali kötelezettségeik ellátását.

A 2012-ig érvényben lévő nyelvtörvény szerint az állami dokumentumokat ukrán nyelven kellett elfogadni és közzétenni, alsóbb szinteken is, ám itt szükség esetén más nemzetiségi nyelveken is publikálhatók voltak. A hivatalos úrlapok ukrán vagy ukrán–orosz nyelvűek lehettek (10. cikkely). A hivatali és munkahelyi adminisztráció nyelve az ukrán volt, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelvet is lehetett az ukránnal párhuzamosan használni (11. cikkely).

Az 1989-es nyelvtörvény a kisebbségi nyelveknek az államnyelv mellett történő használatát ahhoz kötötte, hogy az adott közigazgatási egység területén belül a nemzeti kisebbség képviselőinek regionális többségben kellett lenniük. Ez azt jelenti, hogy 50%-ot meghaladó arányban kellett jelen lenniük a nemzeti kisebbség képviselőinek egy-egy településen, járásban vagy megyében ahhoz, hogy nyelvük megjelenhessen az államnyelv mellett a közigazgatásban.¹⁰

⁹ Закон України про мови в Українській РСР. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>; letöltés ideje: 2015.02.09. A törvény elemzését lásd: Cserniczkó, 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek*, i. m. 281–298.

¹⁰ Vauring, Bill/Бауринг Білл: Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов'язання і український закон та законодавство. In: Besters-Dilger, J.

Hasonló jogokat fogalmaz meg *Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről*,¹¹ mely szerint azokon a területeken, ahol a nemzetiségi kisebbség képviselői a lakosság többségét alkotják, az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények működése során az államnyelv mellett e kisebbség nyelve is használható (8. cikkely).

Az *állampolgári beadványokról szóló törvény*¹² 6. cikkelye értelmében a polgároknak joguk van ukrán vagy egyéb nyelven fordulniuk az államhatalmi szervezetekhez, önkormányzatokhoz, köztisztviselőkhöz, társadalmi szervezetekhez, illetve tulajdonformától függetlenül a vállalatokhoz, társaságokhoz. Az állampolgári beadványok kapcsán hozott határozatokat a nyelvekről szóló törvénykezésnek megfelelően kell megfogalmazni, ám azok lefordíthatók a beadványt benyújtó nyelvére is.

Az *ukrajnai önkormányzati törvény*¹³ 26. cikk 1. pontjának 50. bekezdése lehetővé teszi, hogy az önkormányzatok megválasszák az önkormányzati szervek munkájának nyelvét.

*Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokban való szolgálatról*¹⁴ kimondja, hogy csak olyan személy lehet önkormányzati tisztségviselő, aki szolgálati feladatai ellátásához szükséges mértékben beszéli az államnyelvet (5. cikkely).

(ed.): *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008, 83.

¹¹ Закон України про національні меншини в Україні. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>; letöltés ideje: 2015.04.01.

¹² Закон України про звернення громадян. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>; letöltés ideje: 2015.04.01.

¹³ Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>; letöltés ideje: 2015.04.01.

¹⁴ Закон України Про службу в органах місцевого самоврядування. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>; letöltés ideje: 2015.04.01.

A magyar nyelv hivatali használatának jogi háttere 2015-ben

A 2012-ben elfogadott nyelvtörvény – Ukrajna Alkotmánya¹⁵ 10. cikkelyének első részével összhangban – egyetlen államnyelvként az ukránt határozza meg. Az alaptörvény említett cikkelyének az Alkotmánybíróság által kiadott hivatalos értelmezése szerint¹⁶ az államnyelv (*державна мова/derzhavna mova*) egyben hivatalos nyelv (*офіційна мова/ofitsijna mova*) is Ukrajnában. Ugyanakkor az a tény – állapítja meg az említett alkotmánybírósági állásfoglalás –, hogy az országnak csupán egyetlen államnyelve van, nem jelenti azt, hogy csak és kizárólag az ukrán nyelv használható hivatalos nyelvi funkcióban. Ennek megfelelően az új nyelvtörvény bizonyos feltételek esetén lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát.¹⁷

A törvény 7. cikk 2. része felsorolja azt a 18 kisebbségi nyelvet, amelyek hivatalos használatát biztosítja: orosz, belorusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, görög, lengyel, roma (cigány), román, szlovák, magyar, ruszin, karaim és krimcsak. Ezeket a nyelveket – a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájára hivatkozva – „regionális vagy kisebbségi nyelvek”-ként határozza meg. Más nyelvek nem rendelkezhetnek regionális vagy kisebbségi nyelvi státussal az országban, a felsoroltak azonban – további határozatoktól, döntésektől, állásfoglalásoktól függetlenül – rendelkeznek ezzel a státusszal.

¹⁵ Конституція України. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; letöltés ideje: 2015.02.09.

¹⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України від 14. 12. 1999 р. № 10-рп/99. Letöltés helye: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>; letöltés ideje: 2015.02.09.

¹⁷ Beregszászi et al, 2014. *Nyelvi jogaink és lehetőségeink*, i.m.; Csernicskó István – Fedinec Csilla: Nyelvpolitika határon: a 2012-es ukrainai nyelvtörvény elő- és utóéletéről. In: Márku Anita; Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Auditor-Shark, 2015, 206–238.; Tóth Mihály – Csernicskó István: *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2014.

A 11. cikk 2. pontja szerint „Az állam garantálja, hogy az állami és az önkormányzati szervekhez forduló személyek az igényelt szolgáltatást államnyelven kapják meg, azon körzetek határain belül, amelyek megfelelnek jelen törvény 7. cikk harmadik bekezdése feltételeinek, e regionális nyelven (nyelveken) is. E garancia biztosításának szükségességét figyelembe kell venni a hivatali személyzet kiválasztásában is”.

A 3. pont leszögezi továbbá, hogy: „A tisztségviselők és a hivatali személyek kötelesek ismerni az államnyelvet, kommunikálni rajta a látogatókkal, azoknak a körzeteknek a határain belül, melyek megfelelnek jelen törvény 7. cikk harmadik bekezdése feltételeinek, a regionális nyelven (nyelveken) beszélő látogatókkal pedig ezen a regionális nyelven (nyelveken). A regionális nyelven (nyelveken) beszélő személyek számára biztosított az a jog, hogy szóbeli és írásbeli kérelmeiket regionális nyelven (nyelveken) nyújtsák be és ezen a nyelven kapják meg rá a választ”.

Azaz: azoknak az önkormányzatoknak, melyek területén egy (vagy több) regionális nyelvet anyanyelvként beszélők aránya a hivatalos népszámlálási adatok alapján eléri a 10%-ot, mind szóban, mind írásban biztosítani kell a hivatali ügyintézés lehetőségét az államnyelven és az adott kisebbségi nyelven is. Ez a kötelezettség automatikusan lép életbe a törvény hatályba lépésének, illetve a népszámlálási adatok kihirdetésének (közvetételének) a pillanatában, attól függetlenül, hogy az adott önkormányzat a jogszabály rendelkezéseinek a végrehajtására (vagy végre nem hajtására) vonatkozóan hozott-e bármilyen határozatot.¹⁸

Az új nyelvtörvény elfogadása után a kisebbségi és az önkormányzati törvényeket úgy módosították, hogy összhangban legyenek a nyelvtörvénnyel.

¹⁸ Tóth – Csernicskó, 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár*, i. m. 50–51.

A nyelvi jogok alkalmazásának demográfiai háttere 2010-ben és 2015-ben

Amint említettük, az 1989-es nyelvtörvény azoknak az önkormányzatoknak a területén engedélyezte (de nem írta elő) a kisebbségi nyelvek használatát az államnyelv mellett a hivatalokban, ahol egy adott kisebbség képviselői abszolút többséget alkottak (arányuk meghaladta az 50%-ot). A 2012-es nyelvtörvény azokon a közigazgatási egységeken belül írja elő a kisebbségi nyelven való hivatali ügyintézés biztosítását, ahol a jogszabályban regionális vagy kisebbségi nyelvként megnevezett nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot.

Ukrajnában legutóbb 2001-ben szerveztek népszámlálást. A census 151.516 magyar nemzetiségűt, illetve 158.729 magyar anyanyelvűt regisztrált Kárpátalján. A magyar nemzetiségűek aránya a Beregszászi járásban és 53 helyi önkormányzat (80 falu) területén haladta meg az 50%-ot,¹⁹ tehát ezeknek a területén engedélyezte a magyar nyelv használatát az államnyelv mellett az 1989-es nyelvtörvény.

A census adatai szerint a magyar anyanyelvűek aránya ezzel szemben egész Kárpátalja, valamint négy járás (Beregszászi, Ungvári, Munkácsi és Nagyszőlősi), továbbá 76 helyi önkormányzat területén érte el a 10%-os arányt.²⁰

¹⁹ Cserniczkó István: A nyelvválasztás jogi háttere Kárpátalján. In: Cserniczkó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyarság körében*. PoliPrint: Ungvár, 2010.

²⁰ Forrás: <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/notice/news.php?type=2&id1=21>; letöltés ideje: 2015.05.13.

Az ügyintézés nyelve a helyi önkormányzatokban 2010-ben

2010 július-augusztusában két megbízott kérdezőbiztos²¹ 46 magyarlakta település önkormányzati hivatalát²² érte el telefonon, aziránt érdeklődve, hogy ha kérvénnyel szeretnének fordulni a helyi önkormányzathoz, azt benyújthatják-e magyar nyelven. A telefonon megkeresett önkormányzatok közül 18 a Beregszászi, 14 az Ungvári, 5 a Munkácsi, 9 pedig a Nagyszőlősi járásban található. Mindegyik helységben meghaladja a magyar nemzetiségűek aránya az 50%-os határt, azaz az 1989-es nyelvtörvény értelmében valamennyi hivatalban volt elvi lehetőség a magyar nyelv használatára.

A telefonáló magyar nyelven feltett telefonos kérdésére 37 esetben magyar nyelven érkezett a válasz. 8 (2 beregszászi, 1-1 ungvári és munkácsi, illetve 4 nagyszőlősi járási) településen a telefont felvett önkormányzati dolgozó nem tudott ugyan magyar nyelven felvilágosítást adni, de magyarul értő és beszélő kollégát hívott segítségül, aki magyarul válaszolt a kérdésekre. Egy esetben (a Munkácsi járásban) magyarul nem beszélő, ám a magyarul feltett kérdéseket értő dolgozó vette fel a telefont, és ukrán nyelven adott tájékoztatást. Azaz egyetlen kivételtől eltekintve a szóbeliség szintjén valamennyi településen lehetett magyar nyelven ügyet intézni a helyi hivatalban.

Munkatársaink következő kérdése az volt, hogy kérelmét benyújthatja-e magyar nyelven. A 46 felhívott önkormányzat közül 26 részéről kaptuk azt a választ, hogy benyújthatják magyarul is a dokumentumot. 20 településen azonban elutasították a kérést, és ragaszkodtak az ukrán nyelvű beadványhoz. Azon települések közül, ahol elfogadták a magyar nyelven benyújtott kérelmeket is, 14-ben abszolút természetesnek tartották, hogy az ügyfél magyar nyelven szeretne az önkormányzathoz fordulni. Egy községben azzal nyugtázták a magyar nyelvű irat elfogadását, hogy mivel a helyi önkormányzat valamennyi tagja ért magya-

²¹ Ezúton is szeretnénk megköszönni File Tímea és Roszoha Viktória munkáját.

²² Valamennyi önkormányzatot megpróbálták elérni munkatársaink, mely olyan településen működik, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak, ám – talán a nyári szabadságolások miatt – számos hivatalt többszöri próbálkozásra sem sikerült elérni telefonon a program két hónapja alatt.

rul, nem lesz gond annak értelmezésével. Egy másik településen csak akkor fogadják el a kisebbségi nyelvű beadványt, ha „nagyon muszáj”, és valóban nem képes az ügyfél államnyelven megfogalmazni kérését. Egy önkormányzat munkatársa szerint elfogadják a magyar nyelvű beadványokat, de választ csak államnyelven tudnak küldeni. Az egyik Ungvár közeli kistélepülésen nem zárták ki a magyar nyelvű kérelem elfogadását, de értetlenségüket fejezték ki az ügyfél szándékával szemben, mondván, nem értik, miért kellene magyarul kérvényt írni, amikor ennyit mindenki meg tud fogalmazni ukrán nyelven.

A magyar nyelvű beadvány elfogadását elutasító településeken legtöbbször (7-7 esetben) azzal indokolták válaszukat, hogy Ukrajnában ukránul kell a hivatalos ügyeket intézni, illetve ha valaki nem tud ukránul, akkor majd az önkormányzat munkatársai segítenek az államnyelven megfogalmazni a beadványt. Az egyik munkatárs azt tanácsolta kérdezőbiztosunknak, hogy ha a kérelmező nem képes rá, írassa meg olyannal a beadványt, aki tud ukránul. Négy településen belementek ugyan abba, hogy magyar nyelven forduljon hozzájuk az ügyfél, ám azt mondták, ők majd lefordítják a beadványt államnyelvre, és a fordítást fogják iktatni, nem a magyar nyelvű eredetit. Három polgármesteri hivatalban azt mondták, nem hallottak arról, hogy az államnyelvtől eltérő nyelven is lehet beadványokat elfogadni,²³ így ragaszkodnak az ukrán nyelvű írásbeli ügyintézéshez. Két településen a felsőbb szervekkel, illetve az esetleges ügyészégi ellenőrzéssel magyarázták, miért nem fogadhatnak el magyar nyelvű kérvényeket. Egy polgármester azzal indokolta a magyar kérvény elutasítását, hogy az önkormányzat ukránul foglalja írásba a határozatait, ezért célszerű a beadványnak is államnyelven születnie. Egy másik településen azt válaszolták, hogy a magyar nyelvű beadvány „egész egyszerűen nem érvényes”. Egyik Ungvárhoz közeli településen az volt a válasz, hogy „a bírónő” (azaz a polgármester asszony) ukrán, s nem érti meg a magyarul írott dokumentumot. Akadt

²³ „Nem kaptunk olyan levelet vagy rendeletet, ami szerint lehet magyarul kérvényeket elfogadni” – mondta az egyik helyi tanács munkatársa. Egy másik településen azt a választ kapták a kérdezőbiztosok, hogy azt csak Kovács Miklós (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség akkori elnöke) mondja az újságnak, hogy lehet magyarul is fordulni a hivatalhoz, de ez nem igaz.

olyan település is, ahol a telefont felvevő ügyintéző felháborodva kérdezett vissza: „olyan nehéz ukránul megírni?”

A 2010 nyarán végzett telefonos felmérésünk alátámasztja korábbi kutatások eredményeit,²⁴ azaz a szóbeli ügyintézés szintjén a legtöbb magyar többségű településen használható a magyar nyelv, ám a magyar nyelvű írásos hivatali ügyvitel már esetleges, még az olyan helységekben is, ahol a magyar nemzetiségűek abszolút többséget alkotnak, és a nyelvhasználatra a törvények lehetőséget adnak.²⁵

1. táblázat. Az adatfelvétel során elért önkormányzatok tájékoztatása arról, lehet-e magyar nyelven írásos kérvénnyel fordulni a helyi hivatalhoz (2010)

Szsz.	Lehet magyarul is	Szsz.	Nem lehet magyarul
1.	Asztély	1.	Badaló
2.	Bene	2.	Bátyú
3.	Beregsomi tanács*	3.	Csepei tanács
4.	Beregújfalu	4.	Csongor
5.	Császlóc	5.	Dercen
6.	Csonkapapi tanács	6.	Eszeny
7.	Fornos	7.	Izsnyéte
8.	Gálócsi tanács	8.	Kisdobronyi tanács
9.	Gáti tanács	9.	Mátyfalvai tanács
10.	Gút	10.	Mezőgécse
11.	Halábor	11.	Nagybakta
12.	Kígyós	12.	Nagymuzsaly
13.	Macsolai tanács	13.	Nagypaládi tanács
14.	Mezőkaszony	14.	Palágykomoróci tanács
15.	Nagybégányi tanács	15.	Rát
16.	Nagybereg	16.	Salánk
17.	Nagydobrony	17.	Tiszaágtelek

²⁴ Karmacsi Zoltán: A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Cserniczkó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003, 93–100.

²⁵ Cserniczkó István: A magyar nyelv hivatali/hivatalos használatának esélyei és lehetőségei Kárpátalján az ukrán nyelvi helyzet és nyelvpolitika kontextusában. *Acta Beregszásziensis* 2010/3: 9–23.; Cserniczkó István: Az ügyintézés nyelve a helyi önkormányzatokban. In: Cserniczkó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint, 2010, 101–103.

Ssz.	Lehet magyarul is	Ssz.	Nem lehet magyarul
18.	Nagygejőci tanács	18.	Tiszaásványi tanács
19.	Nevetlenfalui tanács	19.	Tiszasalamon
20.	Szalókai tanács	20.	Tiszaújhely
21.	Szernyei tanács		
22.	Szőlősgyula		
23.	Szürte		
24.	Téglás		
25.	Tiszapéterfalvai tanács		
26.	Verbőci tanács		

* Ahol több település is tartozik az önkormányzathoz, a település neve mellett szerepel a *tanács* szó is.

Az új nyelvtörvény életbe lépése után megismételt vizsgálat eredményei

2015. január–április folyamán a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont szervezésében, három megbízott kérdezőbiztos²⁶ megismételte a telefonos vizsgálatot, melynek során Kárpátalja 53 olyan önkormányzati hivatalát sikerült elérniük, ahol a magyar anyanyelvűek aránya legalább 10%-os.²⁷ A kérdezőbiztosok az iránt érdeklődtek, mely nyelveken fogadnak el kérvényeket az állampolgároktól. A telefonon megkeresett önkormányzatok közül 20 a Beregszászi, 15 az Ungvári, 12 a Nagyszőlősi, valamint 6 a Munkácsi járásban található.

Arra a magyar nyelven feltett telefonos kérdésre, hogy milyen nyelvű kérvényekkel fordulhatnak az állampolgárok az önkormányzathoz, 48 esetben magyar nyelven érkezett a válasz. 5 esetben a telefont felvevő tisztviselő nem tudott magyar nyelven tájékoztatást adni, ebből egy ungvári járási és egy nagyszőlősi járási önkormányzati dolgozó magya-

²⁶ Köszönjük Gazdag Vilmos, Tóth Enikő és Zsalbe Natália munkáját.

²⁷ Minden olyan önkormányzati hivatalt megpróbáltunk felhívni, melynek területén a magyar anyanyelvűek aránya elérte a 10%-ot, de nem mindet tudtuk elérni. Néhány helyen többszöri próbálkozás ellenére sem vette fel senki a telefont, másutt nem működött a telefon, vagy téves szám szerepelt a telefonkönyvekben.

rul beszélő és értő kollégát hívott segítségül, míg egy nagyszőlősi és két munkácsi járási hivatalnok ragaszkodott az ukrán nyelvű társalgáshoz. Tehát a vizsgálat során elért önkormányzatoknál, három esetet kivéve, a szóbeliség szintjén van lehetőség a magyar nyelvű ügyintézésre.

Az 53 elért önkormányzat munkatársai 40 esetben azt válaszolták, hogy az állampolgárok magyar nyelven is benyújthatják a kérvényt a hivatalhoz, ezzel szemben 13 hivatalban csak ukrán nyelvű kérvényt fogadnak el.

Azoknál a polgármesteri hivataloknál, ahol van lehetőség magyar nyelvű kérelem benyújtására, a legtöbb esetben természetesnek tartották, hogy az ügyfelek akár magyar nyelven is fordulhatnak hozzájuk. Két beregszászi járási önkormányzatnál azt mondták, lényegtelen, milyen nyelvű kérelmet nyújtanak be hozzájuk, ők a magyar, az ukrán és az orosz nyelvű kérvényeket egyaránt elfogadják.²⁸ Szintén egy beregszászi járási település polgármesteri hivatalában azt mondták, elfogadják a magyar, ukrán vagy az akár angol nyelvű kérvényeket is, számukra ez nem jelent problémát, hisz mindegyik nyelvet megértik. Voltak olyan önkormányzatok, ahol hozzáfűzték, ők is állítanak ki magyar nyelvű igazolásokat. Egy-egy beregszászi és nagyszőlősi járási önkormányzatnál azt válaszolták, a lakosok kizárólag ukrán nyelvű kérvényekkel fordulnak hozzájuk, de amennyiben valaki magyar nyelven írná meg, természetesen azt is elfogadnák. Egy nagyszőlősi járási önkormányzat munkatársától azt a választ kaptuk, hogy elviekben el kellene fogadniuk a magyar nyelvű kérelmeket, de jelenleg nincsenek olyan önkormányzati alkalmazottaik, akik tudnák azokat kezelni. Az említett önkormányzat területén 18,4% a magyar anyanyelvűek aránya.

A csak államnyelven megírt kérvényekhez ragaszkodó polgármesteri hivatalok munkatársai közül egy beregszászi és egy nagyszőlősi járási önkormányzatnál egyszerűen azzal indokolták a kizárólag ukrán nyelvű ügyintézését, hogy „Ukrajnában élünk”. A nagyszőlősi járási tele-

²⁸ Az orosz anyanyelvűek aránya meg sem közelíti a 10%-ot az adott településeken, az orosz nyelvű írásbeli ügyintézés lehetőségének biztosítását tehát nem írja elő a törvény. Az orosz nyelvű beadványok elfogadása nyilvánvalóan az oroszoknak a Szovjetunió fennállásának idejéből részben máig fennmaradt *lingua franca* szerepéből fakad. Lásd Aneta Pavlenko: Russian as a lingua franca. *Annual Review of Applied Linguistics* 26. 2006, 78–99.

pülés tisztviselője azt is hozzátette, a polgármester is csak ukránul ért, és „ez különben sem Magyarország”. Szintén egy-egy beregszászi és nagyszőlősi járási önkormányzati hivatalnál azt mondták a kérdezőbiztosoknak, hogy a kérvényeket ukrán nyelven kell megírni, ám ha valaki nem tud ukránul, annak segítenek. Az említett nagyszőlősi járási településnél arra a kérdésre, hogy miért nem lehet magyarul is megírni a kérvényt, hisz a törvény erre lehetőséget ad, azt a (téves) választ kaptuk, hogy „azt a törvényt még nem fogadták el”.

Egy nagyszőlősi járási önkormányzat tisztviselője szerint ők csak ukrán nyelvű kérelmeket fogadnak el, de a polgármesteri hivatal kiállít ukrán–magyar kétnyelvű igazolásokat is. Egy ungvári járási önkormányzati hivatal jegyzőjétől azt a tájékoztatást kaptuk, hogy kérelmeket csak ukrán nyelven fogadnak el, szóbeli ügyintézésnél azonban van lehetőség a magyar nyelv használatára, amit viszont ukrán nyelven rögzítenek a regisztrációs könyvben. A magyar nyelv használata a különböző közjegyzői iratoknál, végrendeleteknél, ügyvédi meghatalmazásoknál elfogadott.

2. táblázat. Az adatfelvétel során elért önkormányzatok tájékoztatása arról, lehet-e magyar nyelven írásos kérvénnyel fordulni a helyi hivatalhoz (2015)

Ssz.	Lehet magyarul	Srsz.	Lehet magyarul
1.	Bátyú	16.	Kígyós
2.	Bene	17.	Kisdobronyi tanács
3.	Beregdéda	18.	Macsolai tanács
4.	Beregsomi tanács	19.	Mezőgecse
5.	Beregújfalu	20.	Mezőkaszony
6.	Császlóc	21.	Mezővári
7.	Csonkapapi tanács	22.	Nagybégányi tanács
8.	Dercen	23.	Nagydobrony
9.	Eszeny	24.	Nagygejőci tanács
10.	Fancsikai tanács	25.	Nagymuzsaly
11.	Feketeardói tanács	26.	Nevetlenfalui tanács
12.	Gálóczi tanács	27.	Palágykomoróci tanács
13.	Gáti tanács	28.	Rát
14.	Halábor	29.	Salamon
15.	Jánosi tanács	30.	Salánk

Ssz.	Lehet magyarul	Srsz.	Nem lehet magyarul
31.	Sárosoroszi	1.	Badaló
32.	Szalókai tanács	2.	Beregrákosi tanács
33.	Szernyei tanács	3.	Csongor
34.	Szőlősgyula	4.	Gút
35.	Szürte	5.	Izсныéte
36.	Téglás	6.	Korláthelme
37.	Tiszaágtelek	7.	Mátyfalvai tanács
38.	Tiszaásványi tanács	8.	Pósaháza
39.	Tiszapéterfalvai tanács	9.	Szvobodai tanács
40.	Verbőci tanács	10.	Tekeházai tanács
		11.	Tiszakeresztúri tanács
		12.	Tiszaújhely
		13.	Tiszaújlak

A 2010-ben és 2015-ben nyert adatok összevetése

40 helyi önkormányzat a 2010-es és a 2015-ös telefonos vizsgálatban egyaránt szerepelt. Ez lehetőséget ad arra, hogy összevegyük, változott-e a magyar nyelv használatának lehetősége a helyi önkormányzatokban a vizsgált időintervallumban.

27 önkormányzatnál 2010-hez képest nem történt változás: 22 önkormányzati hivatalnál 2010-ben is volt, és most is van lehetőség magyar nyelvű kérelem benyújtására, míg 5 településen mindkét adatfelvétel során azt a választ kaptuk, hogy csak államnyelven van lehetőség helyben az írásos ügyintézésre. 12 polgármesteri hivatalnál pozitív változás tapasztalható: 2010-ben csak ukrán nyelvű kérelmeket fogadtak el, 2015-ben azonban már lehetőség van magyar nyelvű kérelmek benyújtására is. Egy beregszászi járási önkormányzati hivatalnál azonban fordított irányú változást regisztrálhattunk: 2010-ben magyar nyelvű kérvényt is elfogadtak, 2015-ben már csak ukrán nyelven várják az állampolgároktól beérkező kérelmeket.

Összefoglalás

A 2012-ben elfogadott és 2015-ben még (?) hatályos ukrainai nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásáról, normáinak be nem tartásáról politikusok hada nyilatkozott, újságírók serege írt. Azt azonban, hogy miként érvényesülnek, megvalósulnak-e a gyakorlatban, s ha igen: milyen mértékben a nyelvtörvényben rögzített jogok, mindeddig kevesen vizsgálták érdemben.²⁹ Egy gyors adatfelvétel révén működése közben vizsgáltuk meg azt, hogyan valósul meg a nyelvtörvény azon rendelkezése, mely szerint bizonyos feltételek fennállása esetén az állami hivataloknak, helyi önkormányzatoknak biztosítani kell az ügyintézés a regionális vagy kisebbségi nyelven, szóban és írásban egyaránt. 2010-ben (azaz még az előző, 1989-ben elfogadott nyelvtörvény hatálya idején) elvégzett adatfelvételünk révén lehetőségünk nyílt arra is, hogy összehasonlítsuk, változott-e, illetve milyen irányba módosult ennek a jognak a gyakorlati megvalósulása.

Amint a fent bemutatott adatokból látható, a nyelvtörvény kötelező előírása ellenére nem mindegyik önkormányzat biztosítja a magyar nyelvű ügyintézés lehetőségét azokon a településeken (sem), ahol a magyar anyanyelvűek aránya eléri a jogszabályban meghatározott 10%-os küszöböt. Mint ahogyan erre szlovákiai kutatók is felhívják a figyelmet, „különbséget kell tennünk az írásos és a szóbeli nyelvhasználat között”.³⁰ A 2015-ös adatfelvételünk tanúsága szerint szóban mindössze három, erősen szláv többségű településen nem tudtak élni a magyar nyelv használatára vonatkozó jogaikkal kérdezőbiztosaink. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a szóbeli érintkezés kevésbé szabályozott, mint az írásbeli („szó elszáll, írás megmarad”), másrészt a szóbeli kom-

²⁹ Lásd: Товт Михайло: Деякі аспекти регулювання мовних відносин та реалізації мовних прав у світлі закону 2012 року. *Часопис Київського університету права* 2013/3: 357–363.

³⁰ Mrva Marianna – Szilvássy Tímea: Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. In: Tóth Károly (szerk.): *Nyelvi jogok. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában I. Jogsegélyszolgálat 2009–2011*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013, 116.; Menyhárt József: Nyelvünk és törvénye. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2002, 34–56.

munikációban a magyarok lakta településeken rendszerint a „(helyi) magyar érintkezik (helyi) magyarral” szituáció áll fenn, ami kedvez a kisebbségi, regionális nyelvek használatának.

Magyar nyelvű írásos dokumentumot már jóval kevesebb önkormányzat fogad el: 13 esetben kaptak elutasító választ terepmunkásaink. A magyar nyelvű írásos beadványt elutasító önkormányzatok között több olyan is van, melyek abszolút magyar többségű települések lakosait szolgálják ki. Ez pedig azt jelenti, hogy a települések magyar lakosait épp az általuk megválasztott, vélhetőleg szintén magyar hivatalnokok akadályozzák abban, hogy élhessenek nyelvi jogaikkal. Feltételezhetjük, hogy az önkormányzatok munkatársai nem ismerik a vonatkozó törvényi előírásokat, s ezért nem teszik lehetővé a magyar nyelvű ügyintézését. Ugyanakkor azt is konstatálhatjuk, hogy 2015-ben valamivel több önkormányzat tette lehetővé a magyar nyelvű helyi ügyintézését, mint 2010-ben. Azaz: az új nyelvtörvény hozott némi gyakorlati előrelépést a vizsgált területen.

Kutatásunk tapasztalataiból a következő következtetéseket vonhatjuk le:

- a) a nyelvtörvény alkalmazását megnehezíti a lakosság, illetve a jogalkalmazók (így például az önkormányzati munkatársak) alacsony szintű nyelvi jogi tudatossága, sokan közöttük sem ismerik a nyelvtörvényből fakadó kötelezettségeiket;³¹

³¹ Sokan annak ellenére sincsenek tisztában nyelvi jogaikkal és kötelezettségeikkel, hogy több olyan kiadvány is napvilágot látott, melyek céljai között szerepel a közösség ez irányú tájékoztatása. Az 1989-es nyelvtörvény rendelkezéseiről például két kiadványból is tájékozódhattak (volna) a kárpátaljai magyarok. Lásd pl.: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. A 2012-ben elfogadott nyelvtörvényt ismertető kötetekben sincs hiány. Például: Beregszászi et al, 2014. Nyelvi jogaink és lehetőségeink, i.m.; Tóth – Csernicskó, 2014. Tudományos-gyakorlati kommentár, i. m. A Kárpátalja.Ma (<http://www.karpatalja.ma/>) internetes hírportál, valamint az „itt magyarul is” civil szervezet honlapja (<http://ittmagyarulis.eu/>) is rendszeresen közöl ismeretterjesztő sorozatot „Nyelvi jogaink” címmel.

- b) szükség van egy olyan átfogó, a magyar nyelv szóbeli és írásbeli használatát feltáró empirikus kárpátaljai vizsgálatra,³² amelyre alapozva kidolgozható az a stratégia, melynek révén javítható a helyi magyar polgárok és önkormányzati dolgozók, hivatalnokok, a civil szféra nyelvi jogi tudatossága, s ennek következményeként kiterjeszhető lehet a magyar nyelv használati köre a hivatalokban.

Beretka Katinka

Magyar nyelv(rend)őrség a Vajdaságban

A szerbiai Magyar Nemzeti Tanács (MNT) 2011-ben elfogadott hivatalos nyelvhasználati stratégiájának egyik programja a Vajdaság Magyar Nyelvi Iroda létrehozása, mely a Kárpát-medencében működő hasonló intézmények mintájára, többek között, nyelvi és nyelvi jogi tanácsadással, jogvédelemmel foglalkozó virtuális, később önálló jogi személyként, önálló székhellyel rendelkező irodaként funkcionálna.¹ Ezen iroda létrehozását kívánta megalapozni az a széleskörű helyzetfelmérés, amelyet a Vajdaság területén a Bethlen Gábor Alap ún. nemzeti jelentőségű programként támogatott 2014-ben, és amely program *nyelvrendőrséggént* került be a köztudatba.

2014 márciusa és decembere között két vajdasági magyar fiatal összesen 271 települést látogatott meg a Vajdaság-szerte az MNT megbízásából, hogy felmérje a magyar nyelv hivatalos használatának állapotát a hatályos szerbiai törvényi rendelkezésekkel összhangban. A felmérés egyrészt objektív eszközökkel operált, úgy is mint fotódokumentáció készítése, űrlapok gyűjtése, másrészt magába foglalta a hasonló típusú kutatásokból általában mellőzött szubjektív momentumot is. A „nyelvrendőrök” ugyanis nem csak külső szemlélők voltak, hanem ügyeiket intéző állampolgárokként járták a kijelölt közmegbízást végző szervezetet, szervezeteket, ahol előre egyeztetett forgatókönyv szerint gyűjtöttek információkat, természetesen magyar nyelven. A nyelvrendőrség munkája ezért is volt kicsivel különlegesebb a már megszokott jelentés-készítésknél, ugyanis ezen tíz hónap tényszerű, „megfogható” eredményeit személyes beszámolók tették gazdagabbá. Mindez idő alatt a fiataloknak sikerült megőrizniük *inkognitójukat*, azaz az éppen ellenőrzött szerv,

¹ A Magyar Nemzeti Tanács Hivatalos Nyelvhasználati Stratégiája 2012-2017. Letöltés helye: <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/nyelvhasznalati-strategia-2012-2017>; letöltés ideje: 2015. 09. 15.

³² Lásd pl. a hasonló szlovákiai összefoglalót: Tóth Károly, 2013. Nyelvi jogok, i.m.